

La cerca de la serenitat, expressió de noves formes d'espiritualitat centrades en el jo

107

Josep Otón

Doctor en Història (UB), catedràtic d'ensenyament secundari i docent a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona.

Fe, espiritualitat i serenitat

La vida espiritual i la serenitat solen anar de la mà. Sovint la serenitat és una condició de possibilitat de la recerca interior o, a l'inrevés, en molts casos, l'objectiu de l'espiritualitat és pacificar-nos. Avui proliferen noves formes d'espiritualitat que cerquen l'assossec, la calma, la quietud... com a contrapunt a l'estrès provocat pel nostre sistema de vida. Amb tot, no es tracta d'un fenomen nou ni exclusiu de la nostra societat hiperaccelerada. El salm 131 ja descriu l'experiència creient amb aquestes paraules: «Em mantinc en pau tranquil·la, tinc l'ànima serena; com un infant a la falda de la mare, com un nadó se sent la meua ànima.»

Tal vegada aquí rau la grandesa de la fe, però també el perill de la seva perversió. La fe és una acte de confiança en Algú. La imatge del fill sota la protecció del pare o de la mare ens evoca la calma profunda que amara l'autèntica experiència religiosa. Passi el que passi, Algú m'acompanya.

El salm 23 ens aporta una altra imatge per descriure la seguretat que infon la fe: el bon pastor. «El Senyor és el meu pastor: no em manca res. Em fa descansar en prats deliciosos, em mena al repòs vora l'aigua [...]. Em guia per camins segurs [...]. Ni que passi per la vall tenebrosa, no tinc por de cap mal. Perquè tu, Senyor, ets vora meu: la teva vara i el teu bastó em donen confiança [...]. N'estic cert, tota la vida m'acompanyen la teva bondat i el teu amor.»

La fe proporciona aquesta seguretat interior, el sentiment de protecció, de companyia, que, al seu torn, genera tranquil·litat, serenor, pau, quietud... Ara bé, aquestes sensacions internes, que solen ser força saludables, també poden esdevenir una finalitat en si mateixes i convertir-se en una mena d'ídol.

L'espiritualitat es basa en una antropologia relacional. La meua identitat només té sentit en connexió amb els altres. I en el context d'aquesta relació interpersonal neixen sentiments positius. Tanmateix, el perill sorgeix quan la nostra recerca va adreçada a satisfer la nostra necessitat de sentiments gratificants i no pas a possibilitar la trobada amb l'altre, que esdevé un mitjà per gaudir de sensacions agradables, com ara la tranquil·litat i la seguretat.

Aquest parany és una veritable traïció del moviment d'obertura, de descentrament, atès que desvirtua el sentit profund de la relació. Desvia l'atenció, que hauria de centrar-se en l'altre, per capficar-se en «com em sento jo».

Aquest fenomen, tan freqüent en les relacions humanes, afecta també l'espiritualitat. Com dèiem, la grandesa de la fe rau en la confiança en l'Altre (en termes cristians, en Déu). Permet assumir la consciència de ser criatura, les pròpies limitacions, l'acceptació de la vulnerabilitat, sense caure en la desesperació o en l'escepticisme. Malgrat la nostra fragilitat connatural, no som naufrags enmig de l'oceà de l'existència. El centre de gravetat de la nostra vida no és autoreferencial, no s'ubica en la nostra inconsistència, sinó que tenim motius per confiar, per tenir esperança, per no defallir en el compromís amb la realitat.

Tanmateix, la grandesa de l'obertura de la condició humana a la transcendència pot esdevenir un fals consol, una *fuga mundi*, un pretext per evadir-nos de les nostres responsabilitats. Seguint les imatges dels salms que acabem d'esmentar, podem intuir els paranys de l'infantilisme o del conformisme del ramat. La fe, en comptes de ser un factor de maduració personal, pot esdevenir un element regressiu que ens manté en una perpètua minoria d'edat o ens condemna a un gregarisme malaltís.

Professar una religió —o practicar una espiritualitat— pot contribuir al nostre desenvolupament com a persones madures, capaces d'assumir les seves responsabilitats i de desplegar les seves capacitats. Però també ens pot empresonar en la por a ser un mateix i, per tant, fer-nos romandre en una situació de dependència constant, incapaços de gestionar la nostra autonomia.

La religió i l'espiritualitat són ambivalents: poden esperonar-nos a emprendre el camí de la llibertat, com el poble d'Israel en l'Èxode, o permetre que les cadenes del temor ens mantinguin reclosos en la caverna platònica, sense atrevir-nos a escapar per conèixer la veritat.

I en aquest doble dinamisme, l'obertura alliberadora o la conformitat amb un captiveri castrador, la serenitat hi és present d'una manera enganyosa. La pau pot ser necessària per entomar els reptes de la vida, o un miratge, un fals refugi, una seguretat fictícia que ens tranquil·litza, un narcòtic que ens estalvia les angúnies de la vida, que ens entabana i no permet que afrontem els problemes reals.

La pau pot ser necessària per entomar els reptes de la vida, o un miratge, un fals refugi, un narcòtic que ens estalvia les angúnies però no permet que afrontem els problemes. 109

La inactivitat en una societat postreligiosa

Sembla que la fe està quedant arraconada en el nostre context cultural. El filòsof Byung-Chul Han és un expert en la descripció de la nostra societat, un món que s'està configurant a costa del declivi d'una modernitat extenuada.

Segons aquest pensador, l'actual crisi de la religió no es pot atribuir tan sols a la pèrdua de la fe en Déu o a la

desconfiança envers els dogmes. Tot resseguint la reflexió d'autors com Friedrich Schleiermacher, Walter Benjamin o Friedrich Nietzsche, Han s'endinsa en una anàlisi més aprofundida d'aquesta crisi i detecta també un retrocés de la capacitat contemplativa. La insistència a haver de produir i comunicar ens priva de l'aturada contemplativa.¹

L'acceleració de la vida ens porta a ser com viatgers que veuen de passada pobles i països sense baixar del tren. Ens manca temps per pensar, per respirar profundament. Sense soledat ni silenci, no tenim res a dir i tot se seguirà repetint mecànicament.² La tendència actual a la digitalització és una forma de profanació. El fet de reduir la realitat a dades quantificables està substituint la narració pel càlcul.³

L'acció pressuposa un objectiu, el pensament se centra en un objecte particular i hom perd de vista la totalitat. En canvi, des d'una passivitat infantil, la inactivitat permet l'astorament davant l'Infinit. La intuïció contemplativa és una part de l'essència de la religió.⁴

Així, doncs, la decadència de la religió va acompanyada d'una crisi de la dimensió contemplativa que va en detriment de la nostra capacitat de relació amb el món, la qual cosa és un perjudici per al nostre desenvolupament.

La inactivitat associada a la contemplació no és contrària a l'activitat, sinó que, precisament, l'activitat es nodreix de la inactivitat. Podríem dir que la inactivitat és la llevadora de la novetat. El tedi ens prepara per acollir l'esdeveniment que capgirarà la realitat. Per inventar cal caminar a les palpentes, renunciar a transitar per camins coneguts i assumir la recerca sense normes prefixades. La indeterminació que renuncia a la utilitat ens prepara per produir el que mai no havia existit.⁵

Segons Han, la serenitat de Heidegger inclou una dimensió de no-fer.⁶ Aquesta inactivitat està vinculada a la meditació, que suposa una aturada, una interrupció, un parèntesi. En

¹ Byung-Chul HAN, *Elogio de la inactividad. Vida contemplativa*, Barcelona, Taurus, 2024, p. 117

² *Ibid.*, p. 30.

³ *Ibid.*, p. 119.

⁴ *Ibid.*, p. 118.

⁵ *Ibid.*, p. 29.

⁶ *Ibid.*, p. 41.

aquestes condicions és possible descobrir una immanència radical, ens condueix cap a on ja som des de sempre.⁷

Per tant, en la seva anàlisi, Han vincula contemplació, inactivitat, serenitat i meditació, més enllà del context estrictament religiós; en conseqüència, ens desafia a plantejar-nos el sentit d'aquests termes en una societat postreligiosa o, si més no, postcristiana.

La religió líquida

Sens dubte, el procés de secularització ha provocat una crisi de la religió com mai abans no s'havia vist. No obstant això, aquest declivi, al qual feia referència Byung-Chul Han, no ha anat acompanyat de la desaparició de la recerca espiritual. Així queda reflectit, per exemple, en el *Baròmetre sobre la religiositat i la gestió de la seva diversitat* (2023),⁸ un estudi elaborat pel Centre d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya que permet dibuixar el mapa de les creences al nostre país.

Segons aquesta enquesta, més de la meitat dels catalans (51 %) afirma no tenir creences religioses; tan sols un 14 % admet que la religió influeix en les seves decisions personals, i el grau de pràctica religiosa setmanal no supera el 13 %. Tanmateix, una gran majoria dels enquestats (73 %) s'identifica amb alguna confessió religiosa i només un 14,6 % es declara explícitament ateu. En general, diríem que per a un grup considerable de ciutadans no és cap problema adscriure's nominalment a una confessió religiosa, com podria ser la catòlica, sense subscriure totalment les seves creences, la doctrina o la pràctica ritual. És el que s'ha denominat «creença sense pertinença».

En paral·lel amb aquest fet, es perfila una altra tendència que acaba sent complementària: l'aparició d'una espiritualitat aconfessional al marge de les institucions religioses tradicionals. Un de cada tres enquestats es considera una persona espiritual o interessada en el transcendent malgrat no compartir les creences específiques de cap religió convencional. I un percentatge igualment significatiu de persones

⁷ *Ibid.*, p. 47-48.

⁸ Veg. <<https://ja.cat/HPXUr>>.

que declaren no tenir creences religioses sí que duen a terme activitats de caire espiritual o religiós en moments concrets de la seva vida. Així, per exemple, el 21 % de les persones que es declaren agnòstiques reconeixen que pregunten, el 27 % que encenen espelmes o presenten ofrenes, el 35 % parla amb els éssers estimats difunts, el 36 % practica ioga o alguna forma de meditació, el 12 % llegeix la Bíblia o algun llibre sagrat i el 8 % participa en pelegrinatges o en trobades religioses.

Els percentatges decauen en el cas de les persones que es consideren atees, però continuen sent significatius. El 6 % reconeixen que pregunten, el 12 % que encenen espelmes o presenten ofrenes, el 16 % parla amb els éssers estimats difunts, el 30 % practica ioga o alguna forma de meditació, el 9 % llegeix la Bíblia o algun llibre sagrat i el 2 % participa en pelegrinatges o en trobades religioses.

Hi ha, per tant, persones que d'una manera constant o circumstancial podrien considerar-se espirituals sense haver de practicar cap religió concreta. Seria una fe implícita, sense referents normatius. Les fronteres entre creients i no creients es difuminen.

Jordi Coromines descriu aquesta situació amb l'expressió «religió líquida»:

Més que indiferència religiosa hauríem de parlar d'indiferència respecte de les religions històriques dominants i d'un creixement espectacular del que anomeno la religió líquida. [...] Més que una progressiva marginació de la religió, ens trobem, sobretot en el món occidental, en una reconfiguració del fet religiós, que ara té manifestacions múltiples, desinstitucionalitzades i molt canviants.⁹

La mercantilització de la serenitat

Aquestes dades de Catalunya es corresponen amb el que succeeix en molts països desenvolupats que han patit el procés de la secularització sense renunciar a l'anhel de l'espiritualitat. Els ciutadans occidentals, orfes de models religiosos heretats,

⁹ Jordi COROMINES, «La religió líquida», *Horitzó. Revista de ciències de la religió* 1 (2019), p. 36.

miren amb fascinació les espiritualitats d'altres latituds. Els fills de la secularització, insatisfets amb el desencantament del món (Max Weber), reclamen un reencantament. Privats de les seves arrels, cerquen noves espiritualitats per sadollar la set de sentit.

Aquesta recerca espiritual concorda amb l'individualisme propi de la societat postindustrial, en la qual el narcisisme aboca l'individu vers el consum compulsiu. L'espiritualitat pot ser còmplice d'aquest narcisisme i promoure l'exploració del món de les sensacions tal com s'esdevé en altres àmbits de la societat, com ara el lleure.

Així, en algunes d'aquestes noves formes d'espiritualitat conflueixen la recerca de sensacions, característica de la societat de consum, i el desig d'evidències empíriques de l'home modern. La religió deixa de ser l'acceptació d'unes creences transmeses per una tradició, per esdevenir una experiència personal i, per tant, subjectiva; una experiència que pot alimentar l'individualisme i el narcisisme subjacents en el món postmodern. El seu esteticisme presentista i egocèntric pot erosionar l'estructura més íntima de la fe.¹⁰

Moltes d'aquestes noves formes de religiositat defensen implícitament unes actituds vitals que legitimen l'individualisme competitiu del neoliberalisme. Sovint enalteixen l'èxit i l'afany de lucre. Sota l'aparença d'espiritualitat s'amaguen desitjos més prosaics.

Aquest espiritualisme desencarnat acostuma a oblidar-se del compromís amb els altres, la solidaritat i la justícia. Hom cerca la pau interior per evadir-se dels problemes exteriors. Harold Bloom defineix aquestes noves formes d'espiritualisme com un estat a mig camí entre trobar-se bé (benestar personal) i els bons sentiments (compassió).¹¹ Segons Lluís Duch, una de les seves característiques fonamentals és la rotunda despreocupació ètica, típica del gnosticisme, que es manifesta en la manca de perspectives responsables en el

Moltes de les noves formes de religiositat defensen implícitament unes actituds vitals que legitimen l'individualisme competitiu del neoliberalisme. 113

¹⁰ José María MARDONES, *Postmodernidad y cristianismo. El desafío del fragmento*, Santander, Sal Terrae, 1988, p. 130.

¹¹ Harold BLOOM, *Presagios del milenio*, Barcelona, Anagrama, 1997, p. 26.

conviure quotidiana, la reducció de l'Altre al Mateix, segons l'expressió del filòsof Emmanuel Levinas.¹²

Al costat de la bona fe de molta gent, s'hi mouen interessos econòmics molt importants i en alguns casos s'arriba a l'estafa. Uns quants espavilats s'enriqueixen fent negoci a costa de la credulitat de molta gent que es troba en una situació de necessitat, i guanyen fortunes amb els cursos de creixement personal, l'aplicació de teràpies alternatives, les sessions de les més variades tècniques psicoespirituals i la venda de llibres i d'objectes diversos.¹³

El cristianisme no és aliè a aquests perills. Aquesta mercantilització de l'espiritualitat ja era present en el temps dels

114 **En un context marcat per un narcisisme encobert, pren força una mercantilització de la serenitat que esdevé un bé de consum.**

apòstols, com està descrit en l'episodi amb Simó el Mag (Ac 8,9-19). En determinats contextos es predica un evangeli de la prosperitat que promou els valors del món empresarial. És possible que ens trobem davant l'emergència d'una

nova religió imperial que legítimi les injustícies d'un sistema econòmic emparat en el desenvolupament tecnològic i en el culte a l'ego.¹⁴ Aquest tarannà és el que correspon a un temps com el nostre, en el qual s'ha produït una autèntica sacralització de la psicologia o una psicologització de l'espiritualitat, que s'expressa mitjançant un afany incontenible per conèixer i experimentar el propi jo.¹⁵

En aquest context de narcisisme encobert pren força una mercantilització de la serenitat, que esdevé un bé de consum. En un món marcat per un ambient d'inquietud, sacsejat per ansietats personals i col·lectives davant d'una allau de crisis, la serenor és una necessitat per la qual hom està disposat a pagar. La inestabilitat familiar, laboral, emocional o d'habitatge provoquen neguit. La incertesa per l'emergència

¹² Lluís DUCH, *Armes espirituals i materials: religió*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 305.

¹³ Un cas especialment groller és el del guru Bhagwan Shree Rajneesh, conegut com a Osho, famós per la seva col·lecció particular de noranta *Rolls Royce*.

¹⁴ La publicitat treu partit de la fascinació que exerceix l'espiritualitat: una línia de cosmètica usa el terme «Ritual» per definir la seva marca; una fàbrica de sabates ha optat per la denominació «Zen» per indicar la comoditat del calçat; una cadena de botigues de roba, Oysho, organitza sessions massives de ioga en espais públics.

¹⁵ Lluís DUCH, *Armes espirituals i materials: religió*, op. cit., p. 304.

climàtica, les commocions ecològiques, la crispació política, la intolerància, la inseguretat informativa o la por a la guerra ens fan trontollar.

Si la fe oferia una confiança que permetia encarar les dificultats des de l'esperança, la serenitat ha deixat de ser un fruit d'aquesta confiança per convertir-se en la recepta per assolir l'apaivagament interior. La serenor ja no és un regal de l'existència, o de Déu, ni la conseqüència d'una vida honesta i honrada, ni la satisfacció per la feina ben feta, sinó un bé assolible a través d'unes tècniques. Determinades formes de teràpia, tècniques de meditació o modalitats de recesos s'han convertit en eines que, en comptes de promoure la maduració personal, ofereixen la serenitat com a mercaderia. El bon narcisista està disposat a comprar la serenitat per aguantar el ritme vertiginós i trepidant d'una vida excessivament intensa.

115

En ocasions, s'intenta recuperar la saviesa de l'antiguitat grecolatina a partir d'un pretès neoestoïcisme. L'objectiu és treballar el caràcter, desenvolupar la força de voluntat, establir hàbits i sotmetre's a una disciplina per plantar cara a les adversitats des de la impertorbabilitat.

També es manlleva de les espiritualitats d'Orient tècniques per conrear l'atenció i la concentració; ara bé, no amb una finalitat espiritual, sinó per millorar els resultats, per treballar en millors condicions, per fer-nos sentir bé mentre realitzem una feina. La serenitat queda abduïda per la lògica del capitalisme.

Fe, serenitat i passió

La idolatria de la serenitat que es produeix en el nou context religiós ha de ser un toc d'alerta per tal de recuperar el contrapunt necessari i compensar l'èmfasi en una espiritualitat narcisista i desencarnada.

Els mestres de la sospita ja van advertir dels perills de la religió. Així, per a Karl Marx, la religió és l'expressió de la protesta contra la misèria de la vida, el sospir de la criatura oprimida, el cor d'un món sense cor, l'esperit d'una situació mancada d'esperit; és l'opi del poble. Segons ell, la superació de la religió, en tant que felicitat il·lusòria del

poble, és la condició necessària per a la seva felicitat real. L'exigència d'abandonar les il·lusions sobre la seva situació és també l'exigència que s'abandoni un estat de vida que necessita il·lusions. La crítica de la religió és, per tant, en germen, la crítica de la vall de llàgrimes que la religió envolta d'una aurèola de santedat.¹⁶

En definir la religió com l'opi del poble, Marx la considera un analgèsic que el poble anhela per fugir de la misèria, encara que només sigui a través de la fantasia. En canvi, en el pensament de Lenin aquest narcòtic es converteix en un mitjà creat intencionalment per les classes dominants per mantenir el poble esclavitzat privant-lo de la seva consciència de classe.¹⁷

116 **Tal vegada avui la religió hagi passat a convertir-se en un ansiolític i la serenitat en un objectiu gairebé terapèutic, per rendir més en el treball sense que es malmeti la salut.**

Tal vegada avui la religió hagi passat de ser «l'opi del poble», és a dir, un agent alienador de les classes treballadores, a convertir-se en l'ansiolític de les elits socials. La serenitat seria un objectiu en si mateix, gairebé terapèutic, per

rendir més en el treball sense que es malmeti la salut.

La religió i l'espiritualitat es poden instrumentalitzar. Potser avui, en les societats desenvolupades, aquesta instrumentalització no va encaminada tant a subjugar el poble, sinó més aviat a servir de descans per alleugerir l'estrès dels qui controlen les regnes del món. D'aquesta manera, a través de tècniques de meditació milloraren la seva productivitat.

Aleshores s'idolatra la serenitat, esdevé un succedani de la transcendència. Es porta a l'aquí i a l'ara el que correspon a l'eternitat. S'alimenta el culte al jo que mereix la comoditat del benestar espiritual. La serenor és una gratificació, més propera a l'hedonisme que a la profunditat de l'experiència espiritual.

En canvi, la fe no és impassibilitat sinó passió. El Jesús de Natzaret que plora per la mort del seu amic Llätzer o està abatut a la pregària de l'hort de les oliveres afronta

¹⁶ Karl MARX, *Contribución a la crítica de la filosofía del derecho de Hegel*, Buenos Aires, Ediciones Nuevas, 1965, p. 9-10.

¹⁷ Francesc TORRALBA, *Els mestres de la sospita*, Barcelona, Fragmenta, 2007, p. 69-70.

l'angoixa de la condició humana. No defuig les contradiccions de l'existència. Es deixa temptar per la manca de sentit. Experimenta l'amargor per la caducitat de la vida. Transita pels viaranyes de la desesperació.

La fe és *com-passió*, és preocupació per l'altre. És estar atent a les seves necessitats, carregar amb el seu cos ferit, tal com es planteja a la paràbola del bon samarità. No és fer veure que no passa res i passar de llarg. Significa endinsar-se en el misteri del patiment, tot i no entendre'l.

La fe cristiana és una experiència pasqual, de creu i de resurrecció, d'il·luminació i de nit, de consolació i de desolació, de presència i d'absència. En ocasions, és una vivència de joia, de pau, de sentit; en altres pot ser més dolorosa i desconcertant. La fe no és tancar els ulls a la realitat per evadir-nos dels problemes. Ben al contrari, és una mirada que permet copsar la vida, complexa i ambigua, tot assumint una actitud responsable per denunciar el mal i combatre'l. En aquesta lluita existencial, la fe ens pot aportar la serenor que necessitem, atès que és la convicció de no fer el camí tot sols. Ω